

Varga Csaba

Jogállamiság – viták közegében

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Varga Csaba
Jogállamiság – viták közegében

Varga Csaba

Jogállamiság – viták közegében

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2022

Kiadja a Nemzeti Közszerológálati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor
Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Varga Zoltán
Olvasószerkesztő: Kalcsics Ildikó
Korrektor: Tomka Eszter, Szabó Ilse
Tördelészerkesztő: Kőrösi László

Nyomdai kivitelezés: Gelbert ECO Print Kft.
Felelős vezető: Gellér Róbert

ISBN 978-963-531-764-6 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-771-4 (elektronikus PDF) | ISBN 978-963-531-772-1 (ePub)

© A szerző, 2022
© A kiadó, 2022

Minden jog védve.

Tartalom

<i>Előszó</i>	13

I. ALAPOK

A jogállamiság és joga	19
1. A jogállamiság változatai	19
1.1. Rechtsstaatlichkeit	20
1.2. Rule of law	20
2. A jog változatai	21
2.1. A Rechtsstaatlichkeit és az európai kontinentális jogszemlélet	21
2.2. A rule of law és az angol–amerikai jogszemlélet	27
3. A fogalmi általánosság szerepe	28
3.1. A klasszikus római hagyomány paradigmája	29
3.2. A fogalomvilág kettősségének paradigmájai	29
3.3. Rendfogalom a jogban	30
3.4. A jogszemlélet eltérő volta? A jog közössége?	32
4. A jog láthatósága	34

II. KITEKINTÉS

Joguralom? Jogmánia? Észszerűség s anarchia határmezsgyéjén Amerikában	37
1. Háttér	37
2. „Jogmánia” – az amerikai jogi mentalitás	40
3. Következtetések	47
Vivódás mintakényszerek Szkülájája és csalódások Kharübdiszé közt (Litvánia példájában)	51
1. Az átmenet ellentmondásossága	51
2. Litvánia útja	52
3. Joguralom – előfeltételezettséggel?	54
4. Átmenet – szélsőségekbe bukdácsolás árán?	57
5. A tudomány és kötelme nemzete iránt	59
Tudományos-technikai forradalom és globalizmus: lehetséges változások a jog szerepkörében	63
1. Normalitás és képzelőerő a mindenkor fennálló rendgondolatban	63
2. Közvetlenül megválaszolendő kérdések	65
3. A jogi jelenség lehetséges új dimenziói	67
4. A jog előre látható alakmódosulásai	70
5. Paradigmaváltás jogfelfogásunkban	72
6. A ma körképe	74

Polgári engedetlenség: Minta mérték nélkül?	77
1. A kérdés felvethetősége	77
1.1. A taxisblokádnak önértékelése	78
1.2. A fogalmi tisztaság igénye	79
1.3. Nem-jogi fogalom a jogban	80
2. A polgári engedetlenség kriterialitása	80
2.1. Sajátos státusza a jogban	80
2.2. Jogi elhatárolások	81
2.3. A kizártság szempontjai	83
3. A polgári engedetlenség amerikai bírósági meghatározása	84
4. Következtetés a magyar azonosítás hamisságára nézve	84

III. JOGÁLLAMISÁG – ÉS ÁTMENETÜNK

Megvalósulatlanul megvalósult vagy megvalósultan megvalósulatlan jogállam?	89
Fenséges jelszavakkal	95
Világproblémákba égtünk ismét bele	101
Jogállamiságunk – kihívások keresztútján	121
1. Jelszavak mögött jog: értékek és technikák	121
2. Emberszerűség, gyakorlatiasság	125
3. Teológiai-antropológiai alapok	129
4. Helyettesíthetetlenül saját feladat	133
5. Összefoglalás	133
Lopakodó jogújítás alkotmánybíráskodás útján?	137
1. Globális rendszerformálás	137
2. Jogimport alkotmánybíráskodás örvén	140
2.1. A jogállamiság büvsvárával	144
2.2. Aktivizmussal	146
2.3. A Nyugat-imádat hamis idealizmusával	148
2.4. Fügefalevélként a parlament fölé növekvő saját jogalkotásához	149
3. Eredmény	153
3.1. Az átmenet uralása	153
3.2. A múlt eltörlése	159
4. A folytonosság visszaépítése az igazságtétel ellehetetlenítésével	160
5. Joguralom – alkotmánybírói önkény nyomán?	166
1956 erkölcsi és jogi megítélése, avagy a jog válaszadási képességének erkölcsi egysége mint a totalitarizmusok utáni korszak dilemmája	171
1. A jog és társadalmi-erkölcsi alapjai	171
2. Az erkölcsi minimum feltétlensége a jogban	176
3. 1956 drámája, egyedisége és nagyszerűsége	178
4. Az utókor szégyene a jog elhallgattatásáért	181

„Küzdelem a jogért”: alkotmányvitáink és tanulságaik	185
1. „Húsz éve szabadon Közép-Európában”	186
2. „Twenty Years of Freedom”	187
3. Globalizmus? Kozmopolitizmus?	188
4. Kell-e új jog? Kell-e új alkotmány?	189
5. Zsákutcának bizonyult-e eddigi „jogállami átmenetünk”?	190
6. Milyen jogfelfogást plántál hát belénk szívósan?	193

IV. HATÁRKÉRDÉS: A POLGÁRI ENGEDETLENSÉG

A taxisblokádi megítéléséről	199
1. Nem állampolgári engedetlenség	199
2. Közkegyelmi törvény kell	200
Törekeny jogállamiságunk	203
1. A jog szava	203
2. Taxisblokádi mint polgári engedetlenség?	205
3. A polgári engedetlenség természete	205
4. A jog komolyan veendőse	207
5. A taxisblokádi természete	208
6. Tanulságok	208
Szerepzavar a jog funkciói körül	211
1. A taxisblokádi és a jog állapotai	211
2. A jog és relevanciája	212
3. A jog mint végső rendező erő	213
Jog és jogállamiság oszthatatlansága	215
A polgári engedelmesség és engedetlenség választójain	221
1. Polgári engedetlenség	221
2. Polgári engedelmesség	224

V. HATÁRKÉRDÉS: SZEMBENÉZÉS A MÚLTAL

A mértékállítási szükségse	231
1. Igazságtétel és jogszerűség	231
2. Az igazságtétel mint társadalmi feladat	237
Szabad-e ítélnünk a múltról? Jogfilozófiai megfontolások	241
1. A múlt jogának kérdése	242
2. A jelen kérdése a múlt jogához	243

3. A jogállamiság	244
4. Rendes és rendkívüli jogállapotok	245
5. Elévülés	246
6. A jogi és a jogon kívüli eszközök lehetséges összjátéka	249
7. Véggkövetkeztetés	250
A jogérvényesítés dilemmája	251
1. Miről szól az elévülési vita?	251
2. Éppen a jog komolyan vételéről van szó!	255
Igazságtétel jogállamban – Alkotmányos kudarcra ítéltén?	259
1. Háttér	259
2. Igazságtétel	260
2.1. Alkotmánybírósági válaszadás	261
2.2. Eltérő tanulságok a múltból	262
3. Voltaképpen megfontolások	264
4. Tanulság	267
A „gyökeresen gonosz” a jog mérlegén	269
1. Történelmi háttér	270
2. Normatív keret	273
2.1. Politikai, erkölcsi és jogi vonatkozások	273
2.2. Lehetséges kifogások	275
3. Következtetés	279
Miért maradt el a múlttal szembenező újrakezdés?	281
Elévülés? Visszaható törvényhozás? Csapdahelyzet és jogtechnikai semlegesség a jogban	287
1. Előzmények	287
2. A megoldás és problematikája	291
3. Tanulság	297
4. Jogtechnika és neutralitás	298

VI. HATÁRKÉRDÉS: AZ EMBERI JOGOK

Az emberi jogok problematikája	305
1. Történelmi vázlat	305
2. Megalapozás	308
3. Az emberi jogok természete	314
4. Az egyetemesség és/vagy különösség kérdése	316
5. Következtetés	320

VII. HATÁRKÉRDÉS:
AZ ÚGYNEVEZETT NEM KORMÁNYZATI SZERVEZETEK

Civil társadalmi szerveződés és az úgynevezett nem kormányzati szervezetek	323
1. A civil társadalom és szerveződései	323
2. Az úgynevezett nem kormányzati szervezetek	328
3. Összegzés	339

VIII. KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

Jogállamiság – egy ethosz dilemmája: átmenetek és tapasztalatok	343
1. Két minta, feloldatlan ellentmondással	343
2. Történelmi partikularitás vagy elvont univerzalizmus	348
3. A jog szerkezetének és működésének egysége	352
4. Kényszer? Organikus fejlődés?	354
5. A társadalmi legitimáció szüksége	356
Joguralom a globális gondolkodás erőterében	359
1. A globalitás nyomása	359
2. A joguralom példája	362
2.1. Joguralom és demokrácia	366
2.2. Joguralom és kellő törvényhozás	368
2.3. A joguralom végső tartalma	371
A joguralom és színéváltozásai: idealizáció és ideokratikus nyomásgyakorlás	375
1. Előkérdések	375
2. Jogállamiság a rendszervált(oz)ás felfogásaiban	381
3. A joguralom/jogállamiság kérdőjelei	386
4. Joguralombálvány?	391
Joguralom, jogállam: eszményiségtől a zsarolásig	395
1. Újraszületés és hívószóvá válás a második világháború után	395
2. A mai használat parttalansága	399
3. Gyökerek és kimunkálás egyes jogi kultúrákban	403
4. A hivatkozások valós tartalma	414
Jogállam, joguralom: várakozások, kritikák, adottságok	423
1. Az alapgondolat és változatai	423
2. Fejlemények	424
2.1. Elnevezés és tartalom	425
2.2. Formális jogszerűség	426
2.3. Bírósi vitathatóság	429
2.4. Politizálódás, majd politikai programmá válás	431
2.5. Álcформа a demokrácia, emberi jogok, liberalizmus védelmére	433

2.6. Álcforma a nyugati civilizáció kiterjesztésére	434
2.7. Univerzalizálás, transzferálás	436
2.8. Az Európai Unió saját problémája	440
3. Az alapgondolat újragondolása	442
4. Végkövetkeztetés	444
<i>Felhasznált irodalom</i>	447
Internetes források	492
<i>Tárgymutató</i>	495
<i>Jogforrásmutató</i>	503
<i>Névmutató</i>	507

„S a jog virtuális valósága nem a jogszabályok, meg általában a tényleges jog, hanem ez az el nem múlt s meg nem szüntethető jogigény a jogtalansággal szemben. S igazi jogi kultúra nem ott van, ahol jól kidolgozott jogszabályok s logikusan megszerkesztett törvénykönyvek vannak, hanem ahol eleven a jogérzés.”

Kondor Imre¹

„Az okos, széles látókörű emberek valamennyien ösztönösen irtóznak a merev elvek emberétől, mert már korán rájöttek, hogy a merev elvek nem tudják átfogni életünk titokzatos bonyolultságát, s aki ilyen formulák béklyóiba kötözi magát, szembehelyezkedik minden isteni sugallattal, mely egyre mélyebb megértésre és emberszeretetre int. A merev elvek emberei, akikkel léptenyomon találkozunk, azt a szellemet képviselik, amely erkölcsi ítéleteiben csupán általános szabályokat követ abban a tévhitben, hogy ez az egy kaptafába készült, szabadalmazott módszer egyszerűen az igazsághoz vezet, s nincs szükség semmiféle fejtőzésre és fáradozásra, türelemre és pártatlanságra, még annak a vizsgálatára sem, vajon megvan-e a bíróban az a belátás, mely a kísértés nehéz küzdelmek árán szerzett ismeretéből és minden embernek együttérző megértéséből fakad.”

George Eliot²

„A különféle népeknek, vallásoknak és kultúráknak egyáltalán nincs szükségük arra, hogy egymáshoz igazodjanak, vagy egymásnak akarjanak megfelelni [...] Úgy gondolom, leginkább azzal segítjük egymást, ha nem támasztunk igényt a másikkal szemben, s azok maradunk, amik vagyunk, egyszerűen tisztelve és elfogadva a másikat.”

Václav Havel³

¹ Kondor Imre: A humanizmus korlátai. (Szélgjegyzetek Karácsony Sándor egyik egyetemi előadásához.) In Barczán Endre et al.: *A másik ember. Az Exodus almanachja, 1940*. Budapest, Exodus, 1940. 102. A szerző (1911–1990) filozófus, országgyűlési képviselő, debreceni, utóbb budapesti műszaki egyetemi könyvtárigazgató volt.

² George Eliot: *A vízimalom*. Ford. Szinnai Tivadar. Budapest, Európa Könyvkiadó, [1860] 1966. 6. könyv, 2. fejezet.

³ Idézi Philip K. Howard: Vaclav Havel's Critique of the West. *The Atlantic*, 2011. december 20.

[Vákát oldal]

Előszó

Ügyszólván a semmiből robbant be a nemzetköziségbe, s ezzel egész *global village* világunk csaknem mindennapjainak majdhogynem élni érdemességébe az a korábban ugyan nem teljesen ismeretlen, de különös izgalmakat éppen nem kiváltó fogalmiság, amelyet a mi (történelmileg döntően osztrák–német hatásoknak kitett magyar) tájainkon mintegy három és fél évtized óta jogállamnak, majd utóbbi egy-két évtizedünkben szintén terjedően – már ha terminusunkban pontosan fejezzük ki magunkat – joguralomnak mondunk.

1965-ben doktorálva Pécssett, ahol a jogi kar elvégzéséhez vezető s szigorlatban is, államvizsgában is visszatérő (akkori nevén) államjog és államigazgatási jog éppen országosan kiemelkedően aktív tudományművelő kezekben volt Bihari Ottó,¹ illetve az erősen gyakorlatorientált Szamel Lajos tanszékén, jogelméletet pedig a szintén meglehetősen olvasott, bár keveset publikáló Sztodáczy Mihály tanított, ilyesmiről aligha hallhattunk. Pedig éppen 1965 táján kezdett lejárni pécsi tanszékünkre a mindig okos és szomorú Sztodolnik László, aki történetesen a hazai marxista tudományosságban a politikai eszmetörténet és az államtudomány határvonalán az első komoly írást szentelte a jogállamiságnak² – és joggal éppen ő, hiszen e topika akkoriban tényleg az úgynevezett burzsoá államformatan német fejleményeinek a része volt: államelméleti kérdés, ha egyáltalán. Habár akkor tudományunkat hivatalosan marxista állam- és jogelméletnek hívták, pontosan ennek első részterülete az, amely sohasem volt ínyemre, hiszen mint a Marxot kibontó lenini hatalomelmélet summázata, közvetlenül politikai töltetű és függőségű volt – tudománynak aligha nevezhető.

A tanszéken segédeskedve, kiemelkedően gazdag könyvtárának ügyszólván végigolvasója lettem. Csak elcsodálkoztam, hogy egy akkor megismert (és utóbb baráttá lett) apámkorú lengyel nagyság miért foglalkozik egyáltalán ilyen efemer topikával,³ és nemigen értettem, hogy miért kellene e fogalomról egyáltalán tudomást vennem, ha még klasszikusa⁴ szerint sem más, mint legszimPLICISTÁBB általánosítás?

¹ Lásd Bihari Ottó: *Az állambatalmi-képviseleti szervek elmélete*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963; uő: *A szocialista államszervezet alkotmányos modelljei*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1969; uő: *Összehasonlító államjog*. [Budapest], Közgazdaságtudományi Egyetem, 1979; uő: *Államjog. Alkotmányjog*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1987.

² Sztodolnik László: A jogállam eszméjének színeváltozásai. *A Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Actái*, 4. (1963), 1. 143–163.

³ Kazimierz Opalek: The Rule of Law and Natural Law. In Lejman Fritjof (szerk.): *Festschrift tillägnad professor, juris doktor Karl Olivecrona: vid hans avgång från professorsämbetet den 30 juni 1964 av kolleger, lärjungar och vänner*. Stockholm, Almqvist and Wiksell, 1964. 497–507. / In Kazimierz Opalek: *Selected Papers in Legal Philosophy*. Szerk. Jan Woleński. Dordrecht–Boston, Kluwer Academic Publishing, 1999. 91–98.

⁴ A[lbert] V[enn] Dicey: *Lectures Introductory to the Study of the Law of the Constitution*. 1. kiadás. London, Macmillan, 1885. [John] W. F. Allison szerkesztésében *The Law of the Constitution* címmel: Oxford, Oxford University Press, 2013. Megjegyzendő, hogy Tarnai János magyar fordítása – mint

Ami a szavak síkján nem több, mint a „das Recht ist das Recht!” német kvintesszenciája? Tartózkodásom ettől az üres kifejezéstől mindvégig megmaradt ama negyed évszázadon át, amit az egyetemvégzéstől a szovjet birodalom összeomlásáig a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetében, illetve onnan igencsak gyakran kiruccanva, Ausztráliától Japánon át a két amerikai kontinens s persze Nyugat-Európa egyeteméig kutatással tölthettem.

Csak a ránk erőszakolt kommunista rezsim véggyengülésekor került be e terminus a diktatúra kritikájának szótárába. Újjáépítésünk megkezdésével azonban rögvest szint váltott. Éppen országújító szándékunk ellehetetlenítőjeként az éppen létrehozott Alkotmánybíróság⁵ kezdte el bunkóként forgatni, hogy tettektől parlamentet s kormányzatot egyaránt elrettentve és a zsákmányára váró Nyugatnak az országot kiszolgáltatva a jogbiztonság nevében teljes jogfolytonosságot kierőltető utat építsen ki.

E mágikussá vált kifejezés tehát pályafutását hívószóként kezdte, a „valóságosan létező szocializmus” elutasításának szimbólumaként. Az átmenetnek is könnyen lobogójává válhatott volna, hiszen népszerűsége csúcsaként a „mi ellen?” és „miért?” kérdésre a legtömörebb választ adta. Ám mihelyt csodaszzerű átváltozások eszközévé vált az Alkotmánybíróság kezében, hogy az belőle ihletet merítve lehetetlenítsen el bármit, ami az országunkat kirabló anarchikus fosztogatást megakadályozhatta s egy új rendet, benne a majd fél évszázad ázsiai dűlásával történő szembenézést elősegíthette volna, látszatszerűsége hamarosan szitokszóvá változott. Szinonimájává annak, hogy közügyek előrevitele helyett alkotmányossági lehetetlenülésektől lett hirtelen hangos a sajtó, hiszen első ciklusában ez az Alkotmánybíróság mindenki mással szemben uralmi harcba kezdett a jog meghatározásáért – annyi időleges részsikerrel, sajnos, hogy vele szemben politikum, tudomány, józan értelem sokáig csak irreleváns magánvélekedés maradhatott.

Mindez persze nem légtüres térben zajlott. Időközben megváltozott a külvilág, s teljességgel új mentalitással kellett szembesülnünk. Szovjet megszállásúvá vált országként a II. világháborút követő nyugat-európai szellemi és erkölcsi megújulás érintetlenül hagyott bennünket, amiként az 1968 diáklázadásai nyomán pusztító következményekkel, földrengésszerű erővel beérő változásokról⁶ sem saját majdani jövőnk máris beállott tehertételeként vettünk tudomást. Érzékeltük benne

ez akkoriban gyakran előfordult – nagy nemzetek kiadásaival egy időben jelent meg: *Bevezetés az angol alkotmányjogba*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1902a; illetve *Introduction à l'étude du droit constitutionnel*. Paris, V. Giard et E. Brière, 1902b. Ezekkel szemben német fordítása csak bő évszázaddal utóbb, a közelmúltban látott napvilágot: *Einführung in das Studium des Verfassungsrechts*. Baden-Baden, Nomos, 2002.

⁵ Lásd Radoslav Procházka: *Mission Accomplished: On Founding Constitutional Adjudication in Central Europe*. Budapest – New York, Central European University Press, 2002; valamint jelen kötetben Varga Csaba: Lopakodó jogújítás alkotmánybíráskodás útján? [2006]

⁶ Lásd például Varga Csaba: Önmagát felemelő ember? Korunk racionalizmusának dilemmái. In Mezey Katalin (szerk.): *Sodródó emberiség. Tanulmányok Várkonyi Nándor Az ötödik ember című művéről*. Budapest, Széphalom Könyvműhely, 2000f. 61–93.; hagyatkozva Bork keserű összegzésére –

a süllyedés, a hanyatlás mozzanatát, de inkább Nyugat gazdagsága, felépültsége, biztonságérzete árnyékában kikapaszzkodó televényként, mely feltűnősködve akár ily túlzást, deviálást is megengedhet magának, semmint válságtünetként.

Persze annak idején a szovjetek sem ismerték fel, hogy amikor a sztálini rezsim képviselőjeként teoretizálásával Visinszkij a jog úgymond nyugati képét lényegítette át szocialista törvényességgé, valójában olyan fantomot éltetett, amelyet még egykor Lenin érzékelhetett svájci tartózkodásakor, ám amelyet azóta már rég felülírt a szabadjogi iskola és egyéb irányok sora. De magunk sem ismertük fel bő fél évszázaddal később, a diktatúra bukásakor, hogy Nyugat-várákozásunk háború előtti közös élményeinkből, vagyis akkori betagozódottságunkból fakadt. Márpedig ezt meghaladta a II. világháború utáni természetjogiság és mindaz, ami a *ius* és a *lex* viszonyában megváltozott hangsúlyokat eredményezett.

Magam alig a rendszerváltást megelőzően, jogfilozófiai programokkal telten tértem vissza az Australian National University (Canberra), a Vaszeda (Tokió) és a Yale (New Haven), valamint végül az Institute of Advanced Studies in the Humanities (Edinburgh) vendégprofesszori meghívásainak köszönhető hosszabb útjaimból. Mire igazán körülnézhettem, az új kabinet már megalakult, s én a kormányt adó Magyar Demokratikus Fórum kiürült pártközpontjának külügyi és jogi bizottságaiban segítettem az új indítást. Kevéssel a taxisbloká⁷ botránya után kerültem kormányfőtanácsosként a Miniszterelnöki Tanácsadó Testület kötelékébe, hogy ott főként nemzetstratégiai kérdésekben és prioritásaink intézményi biztosításán és nemzetbiztonsági mögöttesében munkálkodhassam. Más jogász híján ezen érdekkörben kezdtem el tűnődni a jog ilyenkor különösen éles fénybe kerülő, egyszersmind érzékeny szerepe fölött. Rengeteget utaztam effajta és hasonló ügyben, és rengeteget publikáltam is. Jogfilozófiai tisztázást először a jogállamiság szóhasználatával való, azt a jog operatív terminusaként kezelő magyar alkotmánybírószámbeli visszaélés követelt. Nem sok évvel később már a Nyugat politikai érdekszarolásával is találkozhattunk. Ilyen és hasonlóan induló környezetből születtek írások, melyek átdolgozott változatainak kritikai válogatása a jelen kötet.

Lectori salutem!

Robert H. Bork: *Slouching towards Gomorrah. Modern Liberalism and American Decline*. New York, Regan Books, 1996.

⁷ A bloká az új országépítés második évében már önmagának s a külvilágnak egyaránt bizonyíthatta az ország sérülékenységet: a kommunizusból ráhagyott államcsődközeli pénzügyi kitérttség s a kommunista internacionalistából liberális kozmopolitává lett ellenzék által provokált teljes megosztottság egyik sikeres terméke volt.